

VARIA

Bibliopolium

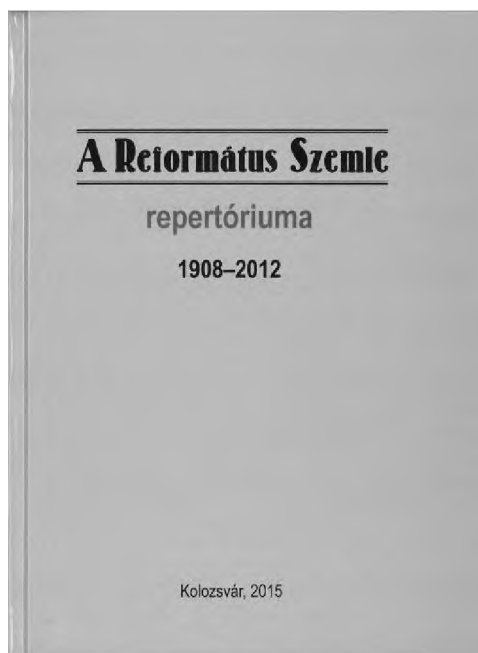
Megjelent a *Református Szemle* repertórium

A Református Szemle repertórium. 1908–2012.

Összeállította Kozma Zsolt.

Az Erdélyi Református Egyházkerület kiadása, Kolozsvár 2015.

ISBN 978-973-7971-88-3. 978 old.

A *Református Szemle* 1908–2012 között megjelent számainak repertóriumának első lapjain Kozma Zsolt nyugalmazott teológiai tanár bevezető írását olvashatjuk (*A Református Szemle a repertórium tükrében*, 7–15. old.), aki „megkísérlti röviden összefoglalni azt, hogy [a folyóiratot] milyen szempontok szerint szerkesztették, milyen célt akartak elérni, milyen szellemi táplálékot nyújtott olvasóinak, elsősorban a lelkipásztoroknak” (7. old.), és a *Tulajdonos, megjelenés, Egységes arvel, Változó*

hangsúlyok és *Rovatok* címek alatt értékes tájékoztatásokat közöl a *Református Szemlé*ről (7–13. old).

A folyóirat 105 éves történetén végigvonuló egységes vonal főként abban nyilvánult meg, hogy „a lap a tudományosság és a gyülekezeti felhasználhatóság, a teológiai elviség és a gyakorlati segítség kettős-egy mértéke szerint teljesítette szolgálatát” (8. old). A *Református Szemle* tartalma részben a református egyház teológiai irányultsága, részben a történeti háttér, részben pedig a szerkesztők és munkatársak tudományos-teológiai beállítottsága és érdeklődése szerint változott.

„A repertórium magában foglalja a 105 évfolyam 18 449 közleményét függetlenül attól, hogy milyen tartalmúak és milyen terjedelműek. Kivételt képeznek a hivatalos közlemények (körlevelek, pályázatok) és az egészen rövid, jelentéktelen hírek” – olvashatjuk *A repertórium szerkeszete* című tájékoztatásban (15. old.).

A repertórium anyaga tartalmi csoportokra oszlik. A 14 fő fejezet a következő: *bibliai teológia, rendszeres teológia; gyakorlati teológia, misszió, tisztségviselők; intézetek; szövetségek és társaságok; egyház-történet; egyházkormányzás; sajtó; ökumenizmus; az egyházak és a világbékesség;*

egyház és társadalom, egyház-társadalom; irodalom és képzőművészetek. Ezek a fő fejezetek további alfejezetekre oszlanak, amelyek részint rendszerezik az átfogó jellegű fő fejezetek anyagát, részint pedig abban nyújtnak segítséget, gyorsan tájékozódhassunk a repertóriumban. Hadd említsünk meg példaként néhányat a *Gyakorlati teológia* című fejezet alfejezetei közül: *gyakorlati teológia (általában); prédikáció; igehirdetési tervek; imádkozás és imádságok; retorika és beszédtechnika; liturgia, ágendáskönyv, liturgiai reformok; egyházi ének, énekkarok, énekeskönyv, zene; katekézis (általában); neveléstudomány, gyülekezeti katekézis, gyermek-istentisztelet, vasárnapi iskola; iskolai vallásitanítás; konfirmáció; lelkipásztorság, családlátogatás; lélektan; egyházszervezés; szöveg; diakónia (általában)* stb.

A repertórium anyaga a megjelenés időpontja szerint követhető csoportokon belül. Ez alól kivételt képeznek az *Életrajzok* (Egyház-történet főcsoport) és a *Könyvismertetések* (Sajtó főcsoport) című fejezetek, amelyekben a repertórium a személynevek betűrendjét követi.

Minden közleménynek sorszáma van, amely segítségével könnyen meg lehet találni a keresett közlemény címét és bibliográfiai adatait a mutatókban közölt nevek és címszavak alapján.

Talán jó lett volna részletesebb tartalomjegyzéket közölni, amelyben a ki-

sebb tartalmi egységek (alfejezetek) címei is helyet kaptak volna, de a részletes mutatók (*Téma- és tárgymutató, Személynévmutató, Helységnevmutató, Textuárium*) jelentős mértékben megkönnyítik a repertóriumban való tájékozódást.

A *Mutatók* rész (735–978. old.) végén mintegy függelékként található meg az 1908–1991 között elhunyt lelkipásztorok, lelkipásztor-feleségek és nem lelkési tisztségviselők, illetve patronusok névsorát.

Meggyőződésünk, hogy a *Reformatus Szemle* minden olvasója, tanulmányozója haszonnal fogja forgatni az újonnan megjelent repertóriumot, amely a feldolgozott 105 évfolyam változatos és sokszínű világához nyújt használható és hasznos térképet, és megkönnyíti azoknak a kutatóknak a munkáját, akik tematikák vagy címszavak szerint kívánnak hozzáférni a folyóiratban megjelent irodalomhoz.

Papp György

A repertóriumot az Erdélyi Református Egyházkerület iratterjesztésénél lehet megrendelni (Veres Miklós iratterjesztő, iratterjesztes@reformatus.ro), illetve meg lehet vásárolni az egyházkerület könyvesboltjában (Kolozsvár, A. Iancu tér 13. szám).

Juhász István:

Jézus Krisztus egyháza. Az egyháztörténet vázlatja.

A szöveget gondozta, a névjegyzéket készítette Juhász Tamás.

Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet. Kolozsvár 2015. ISBN 486 old.

Az utóbbi két évtizedben a teológiai tudományosság azzal igyekezett pótolni a sok évtizedes kényszerű hallgatást, hogy a különböző tantárgyak elsajátításához nélkülözhetetlen tankönyveket, segédanyagokat és kompendiumokat nyomtatásban is megjelentette. A teljesség igénye nélkül ide sorolhatjuk Buzogány Dezső egyháztörténetét, Adorjáni Zoltán görög nyelvтанát, Molnár János héber nyelvтанát és ószövetségi kortörténetét, Kozma Zsolt ekléziasztikáját, liturgiáját és pojmenikáját, a néhai Erdő János vallástörténetét, Rezi Elek tankönyvjellegű kiadványait stb.

Az összefoglaló jellegű egyháztörténeti tankönyvek mostanában valóságos reneszánszukat élik, így az utóbbi másfél-két évtizedben több jegyzet is megjelent magyarul. Ezek közé tartozik Jos Colijn, August Franzen, Szántó Konrád, Karl Heussi, Henri Daniel Rops, Adriányi Gábor, Török István, Henry és Owen Chadwick, a sárospataki egyháztörténeti jegyzet és Marton József egyháztörténete. Ebbe a sorba illeszkedik Juhász István egyháztörténeti jegyzete is, amelyet a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet tanárként állított össze, illetve ahogyan az előszóban is olvashatjuk, folyamatosan javította és bővítette ezt.

Juhász István munkája igencsak impozáns: 486 oldal. Terjedelme alapján a vaskosabb egyháztörténeti kézikönyvek sorába tartozik. Az utóbbi időben megjelent tankönyvek közül ennél csak Szántó Konrád-féle katolikus egyháztörténelem vaskosabb.

Az összesen 21 részt tartalmazó mű arányosan és sajátos szempontok alapján mutatja be az egyház történelmét. Arányos, mert minden korszaknak, fontos eseménynek külön fejezetet vagy alfejezetet szentelt. Művének szerkezete ugyanakkor sajátos is. Mivel az egyetemi tankönyvírásnak – különösen a történelem esetében – nem lehet célja a teljességre való törekvés, ugyanis ennek több ezer oldalas munka lenne az eredménye, ezért Juhász Istvánnak is vállalnia kellett, hogy a protestáns te-

ológiai oktatás sajátosságait szem előtt tartva állítsa össze tankönyvét.

Az egyetemi jegyzet szerkezete tehát: Bevezetés és 21 rész. A bevezetés a szerző hitvallásosságát és biblikus szemléletmódját tükrözi: Jézus Krisztusról beszél. Röviden bemutatja Jézus Krisztus történetének forrásait, a Krisztus által hirdetett messiási üzenetet, Jézus ellenfeleit, majd pedig egyházát. Ezt követik a tényleges egyháztörténelem fejezetei. Az 1–3 rész a keresztyén ókort foglalja magában. Kiindulópontja (*I. rész: Az apostoli egyház*) természetesen az egyház megalakulásának jeles eseménye, az első pünkösdi története, majd pedig az ősgyülekezet mindennapjait ismerteti. Bár nem feltétlenül az egyháztörténelemhez, hanem inkább az újszövetségi biblikai tárgyköréhez tartozik, Juhász István mégis fontosnak tartotta bemutatni Pál apostol missziói tevékenységét is.

A II. részben (*Az ókatolikus egyház*) az egyház első évszázadait, az üldöztetés korszakát a római császárság történetével együtt tárgyalja, s bár ez látszólag szűk keretek közé szorítja a téma kifejtésének lehetőségeit, valójában az egyháztörténetet elsajátító diák számára nyújt segítséget azzal, hogy már a középiskolában megtanult ismeretekkel társítja az egyház terjeszkedésének történetét. Az egyház belső életének alakulása önálló fejezetben kapott helyet. Juhász István külön ismerteti az apostoli atyák korát, a korai eretnekmozgalmakat, a hitvallás és a kánon kialakulását, illetve az egyházatyák korát. A klasszikus egyháztörténeti kézikönyvek mintájára külön részt szentelt a gyülekezeti istentisztelet, ünnepek, istentiszteleti helyek és az egyházkor-

mányzat alakulásának és fejlődésének. *A katolikus egyház kialakulása* című III. részben az első négy ökumenikus zsinatról, valamint a nyugat-európai kereszténység kialakulásának első lépéseiről olvashatunk.

A IV–VI. részek a középkor történetét fogják át. Itt válik nyilvánvalóvá, hogy Juhász István az egyetemi jegyzet és az oktatás szempontjait követte, s ezért lényegesen nagyobb teret szánt a nyugati kereszténységnek, és a keleti egyház történetének bemutatásánál csak a legfontosabb eseményekre szorítkozik. Hangsúlyozza a britanniai kereszténység történetének fontosságát mint az európai egyház megújításának eszközét, ismerteti a Frank Birodalom és a karoling reneszánsz egyház központúságát és a középkori Nyugat-Európa kialakulásának történetét. Ugyanitt kapott helyet a magyar egyház megalakulásának története is. Az V. részben a keresztes háborúk korát tárgyalja anélkül, hogy a keresztes hadjáratokat is bemutatná. Röviden ismerteti a clunyi reformot, illetve az investitúraharcot. Kiemeli a nyugati szerzetesmozgalmak legismertebb és talán legfontosabb képviselőjét, a ferences rendet, viszont az ugyancsak kiemelkedően fontos Domonkos-rendiek történetére mindössze csak egy bekezdésnyi ismertetéssel tér ki.

A korszak tudományosságát és a skolasztika ismertetését az V. rész. 21. paragrafusa tartalmazza, s olyan módon emeli ki és mutatja be három skolasztikus teológus élettörténetét, illetve műveik és munkásságuk jelentőségét, hogy rámutat a skolasztikus teológia jellegzetességeire.

A VI. rész a keresztyén középkor három nagy témáját mutatja be: az avignoni pápaságot, a reformzsinatok korát, valamint az reneszánsz pápaságot, és miközben szembeállítja ezeket az előreformátorokkal, illetve a legnevesebb humanista tudósokkal, rámutat a reformáció szükségességére.

Korábban már többször említett hangsúlyeltolódás a VII. résztől kezdődően érződik a leginkább. A lutheri reformációt bemutató rész 31 oldalt ölel fel, a teljes reformáció ismertetése – beleértve a radikális reformációt, illetve a katolikus egyház megújulási kísérletét is – 137 oldalt tesz ki. Itt szemlélhetjük a legtisztábban Juhász István tudós látásmódját, tanári rendszerező-képességét és szerkesztési elvét. A lehetőségekhez képest minden jeles személység esetében gazdagon tárgyalja a bemutatandó élettörténetet, rámutat azokra a hatásokra, amelyek meghatározónak bizonyulnak. Az is jellemző rá, hogy közli a leghíresebb művek rövid tartalmát, és kitér jellegzetességeikre is. Emiatt viszont jegyzete helyenként elvont, s így nehezebben érthető.

A VIII. rész a zwingliánus, a IX. rész pedig a kálvini reformációt mutatja be. Mindkét reformátor esetében talán túlságosan is nagy hangsúlyt fektetett a reformátorok írásainak bemutatására, sőt részletezései helyenként már túl aprólékosoknak is mondhatók. Ezzel szemben a németalföldi és a francia reformáció bemutatása talán szűkre sikerült, sőt Kelet-Európa, illetve a skandináv országok stb. reformációjáról egyetlen szó sem esik. Az utóbbi megoldás valószínűleg az oktatás szempontjait és az egyetemi jegyzet sajátosságait tartotta szem előtt.

Összességében vizsgálva az egyetemi jegyzetet, a következőket állapíthatjuk meg. Juhász István nem törekedett arra, hogy az Anyaszentegyház történetét a maga részletességében és gazdagságában mutassa be, ugyanis ez többkötetnyi vagy akár kisebb könyvtárnyi könyvet eredményezett volna. Mivel elsősorban egyetemi jegyzet kíván összeállítani, nem is várható el, hogy minden eseményt tartalmazzon. Tehát csakis azt építette bele ebben a jegyzetbe, ami a protestáns lelkipásztorképzés szempontjából elengedhetetlenül fontos, és a reformációról szóló részek ezért tesznek ki 140 oldalt, és maradt ki a keleti egyház, illetve az egyházak története a reformáció után, illetve háttérbe szorul a katolikus egyház története is.

Az egyetemi jegyzetek nem kimondottan tudományos jellegű művek. A jegyzetek összeállítása az egyetemi tanárok feladatainak egyike, és Juhász István ennek a feladatnak tett eleget is, amikor munkáját a legnagyobb szakszerűséggel állította össze. Hiba alig volt benne, s az is sokszori másolással került bele.

Juhász István belefoglalta a maga jegyzetébe a tudományos kutatás legújabb eredményeit is anélkül, hogy megjelölte volna a forrásait. Utóbbi nem hiba: a jegyzetkészítés írott és íratlan szabályai éppen könnyű használhatóság jegyében nem javasolják a részletes bibliográfiai adatok felsorolását. Tudományos jellegű munkáiban ő kiemelkedően bizonyította forrás-elemző készségét és a szakirodalom bőséges ismeretét, és minden esetben kidomborítja az ok-okozati összefüggéseket is.

Juhász István kellő kritikai látásmóddal és szakszerűen állította össze ezt a művét is, nem vészelt el a részletekbe, nem ragadtatta el magát, sőt megtartotta a tudós „hűvös” tárgyilagosságát. Ahol viszont ennek szükségét érezte, ott kiemelte, néhány szóban jelezte a maga álláspontját is, s így hitvalló reformátussága és Jézus Krisztus iránti alázata kimondatlanul is ott rejlik a jegyzet minden oldalán.

Nem tehetjük meg, hogy ne szóljunk a jegyzet hiányosságairól. Talán jó lett volna legalább néhány bekezdés erejéig kitérnie az egyháztörténelem mint tudomány elvi kérdéseire. Ugyanígy az az egyháztörténelmi korszakokat sem ártott volna meghatároznia. Személy szerint fontosnak tartom, s ezért hiányolom az egyháztörténet-írás történetének bemutatását.

És végül, bár ez nem hiányosság, hanem inkább Juhász István sajátos látásmódja, azt emelném ki, hogy főként a reformáció utáni események ismertetésénél túlságosan nagy hangsúlyt kapnak a szellemi irányzatok, az egyes gondolkodók életének és műveinek a bemutatása, és háttérbe szorult, vagy el is maradt az egyháznak mint intézménynek a története. Éppen ezért a jegyzet második része inkább dogmatörténet és teológiatörténet.

A jegyzet kiadásának fontosságát nem szükséges különösebben hangsúlyoznom. Lelkészek generációi nőttek fel ezen a jegyzeten, sőt a mai napig használatban van. Idestova több mint fél évszázados élő egyetemi jegyzetről van szó. Sem aktualitását, sem frissességét nem veszítette el, sőt mi több, olyan tankönyv, amely nemcsak egyetemi tankönyvként, hanem akár kézi-

könyvként is megállja a helyét. Ennél nagyobb dicséret pedig nem is illethet egy tankönyvet.

Kolumbán Vilmos József

A puritanizmus koráról szóló rész is (XII/5.) jól tükrözi Juhász István módszerét: az egyháztörténet meghatározó személyiségeinek rövid életrajzát is beszerkeszti a szövegbe, hogy érthetőbbé tegye döntéseik mozgatórugóit. De emellett a puritanizmus legfontosabb iratainak rövid tartalmi kivonatát is közli, hogy a teológiai hallgatóknak legalább alapfogalmi legyenek például a *Praxis pietatis*-ról vagy *A zarándok útjáról*. Ez utóbbi összefoglalása olyan jól sikerült, hogy olvasóját a teljes mű elolvasására készíti. *A zarándok útja* egyébként a puritánus irodalom sikerkönyve volt.

Ugyanezt a módszert talán még erőteljesebben érzékelhetjük a pietizmusról szóló fejezetekben (XIV. rész, 53–54. §.), ahol Spener és Francke tanítása, munkája, nevelési eredményei szinte kézzelfoghatóan tárulnak az olvasó elé. Talán nem tévedek, amikor azt érzem, hogy e fejezetekben a szerzőnek e szellemi-egyházi irányzat iránti rokonszenve szüremlik át a sorokon, s ez Zinzendorf gróf tevékenységének, illetve a herrnhuti közösség missziói hevületének bemutatásakor érzékelhető a legerősebben. Ha arra gondolok, hogy Juhász István professzor Jézus Krisztus egyházának történetét kívánta egyetemi jegyzetbe foglalni, mégpedig a jövődöbéli lelkipásztorok használatára, akkor teljesen helyénvalónak érzem, hogy ő az egyháztörténelemmel is az életre akart tanítani a régi latin mondás szellemében.

A pietizmus tárgyalását megelőzi a Német Birodalom valláspolitikájáról szóló hosszú fejezet (XIV. rész, 52. §.), ugyanis enélkül sem ez az egyházmegújító mozgalom, sem pedig annak eredményei nem lennének érthetőek. E bevezető fejezetnek Ausztriára vonatkozó részénél olvashatunk a jozefinizmusról, illetve itt találjuk a vallási türelmi rendelet méltatását is.

A szerző nem merül el római katolicizmus trienti zsinatát követő megújulás, illetve a 17. századi teológiai irányzatok részleteiben, de a legfontosabb tanításokat, például a janzenismust részletesebb kifejtésben tárja elénk. (XIII. rész, 50. §.) Ami pedig a keleti egyház, az ortodoxia 16–18. századi tanbeli fejlődését és főként Oroszországban meg Ukrajnában zajló külső történéseit illeti, itt az olvasó azt érezheti, hogy a szerző elemében van. Olyan dolgokról ír röviden és közérthetően, amelyekkel régóta és alaposan foglalkozott, s amelyekről hosszú és részletes értekezéseket is közreadhatna. (XIII. rész, 51. §.)

Descartes-nak és Spinozának, a felvilágosodás úttörőinek, munkásságát épp annyira részletesen tárgyalja, mint amennyire szükséges ez teológiai és filozófiai jelentőségük megértéséhez, méltatásuk pedig eligazító lehet annak, aki részletesebben óhajt megismerni munkásságukkal. Leibniz és Wolff munkásságának jelentőségét pedig vázlatos életrajzuk közlésével is hangsúlyozza, s eközben nem feledkezik meg műveik méltatásáról sem. (XV. rész, 54. §.)

Mivel nem kívánom részletesen ismertetni az egyetemi jegyzet fejezeit, egy nagy ugrással Immanuel Kant

méltatását fogom idézni, amely rendet teremthetett a marxista filozófiatörténettel középiskolás szinten megismerkedett egykori teológusok fejében. Racionalizmusa miatt nem tekinthető protestáns filozófusnak, de a protestáns teológia ennek ellenére úgy tekint rá, mint aki olyan filozófus, aki szolgálatot tett a protestantizmusnak. „Nagy szolgálatot tett, mert azáltal, hogy végérvényesen tisztázta az ember *ember* voltát, a teológiát arra figyelmeztette, hogy értse meg és tisztázza Isten *isten* voltát. Isten ismeretére nem az ész egy külön tevékenysége, az ismeret egy külön szférája vezet el, hanem Istennek az egész embert megragadó, megvilágító, átformáló Kijelentése.” (331. old.)

Ki szeretném emelni, hogy Juhász István professzor – a teológiai szakmunkák mellett – a keresztyénségre nagy hatást gyakorló szépirodalmi műveket is számba vette, méltatta hatásukat. Gondolok itt Lessing *Bölcs Náthán* című színművére, illetve Voltaire vagy Rousseau vitáira, tanulmányaira, regényeire, de ide illik Milton *Elvesztett paradicsoma* is.

Ismét egy nagy ugrással jelezném, hogy Dosztojevszkij regényeit ésszerű indoklással tartja az orosz ortodoxia leglényegét kifejező műveknek, és kelő teret szánt bemutatásukra: „Azt, hogy az orosz államegyháziság külső megjelenési formái mögött nem valami megkövesedett tradíció állt, hanem egy egyetemes erejű vallásos gondolat, azt a nyugati világ és teológia Dosztojevszkij művein át ismerte meg. Így lett Dosztojevszkij a modern keleti ortodoxia legnagyobb reprezentánsa.” (462. old.)

Juhász István kurzusának az a jellemzője, hogy az egyház életét befolyásoló politikai történések bemutatása abbamarad a francia forradalommal és a napóleoni korszakkal, s például az egész Európán végigsöprő 1848-as forradalom sem jelenik meg a szövegben, és a búr háborúról is csupán annyit jegyez le, amennyi szükséges eligazítást nyújt a dél-afrikai egyházi változások megértéséhez.

A 20. század nagy háborúi és a nyomukban történt hatalmas változások szintén kimaradtak az egyetemi jegyzetből. De mielőtt elítelnénk e hiányosságot, gondoljunk arra, hogy a jegyzetet a kommunizmus éveiben kellett megírnia és előadnia, időről időre sokszorosíttatnia, olyan körülmények között, amikor a hatalom az egyszerű táskairógépeket is nyilvántartásba vette. Magyarán: lehetett írni a 20. századi protestáns teológia fő irányairól és képviselőiről, de a második világháború után szovjet érdekszférába került országokban élő egyházak és keresztyének sorsáról már nem. Lehetett tárgyalni a „német keresztyének” tanításait, hiszen enélkül érthetetlen a hitvalló egyház magatartása, de hát ez az 1945 után elítélt Németországban történt.

A kurzus a második világháború után kibontakozó ökumenikus mozgalom bemutatásával zárul.

Befejezésül és a fent ismertetett jegyzettől immár függetlenül a forráskutató és az utódnevelő Juhász Istvánról szeretnék szólni. Ahogyan egy-egy témája kapcsán a szóba jöhető forrásokhoz nyúlt, és igyekezett az információs bázisát minél szélesebbre tárni, ez pályakezdésére utalt. Vagyis az Erdélyi Tudományos Intézet keretében

eltöltött idő mély nyomokat hagyott kutatási módszerében. Nagyra becsülte például Illyés Gézának az erdélyi református zsinatok határozatait egybegyűjtő kéziratát (valószínűleg neki köszönhetjük ennek gépiratos másolatát), de a hiányosságait is felismerte, s ezért gépeltette le Kiss Ágnes levéltárossal a főkonzisztórium levéltárban őrzött jegyzőkönyvek másodpéldányait, és pedig egy majdani forráskiadás reményében. Emberi mérték szerint korai halála még az összeolvasásban is megakadályozta.

Amikor az 1970-es évek végén a fogaraszöldi egyházak 17–18. századi együttélését feltáró nagy tanulmányához gyűjtött forrásanyagot, szorgalmasan látogatta az egyházkerületi levéltárat, kutatta a főkonzisztórium anyagot és a fogarasi eklézsia levéltárát, de nem hagyta figyelmen kívül David Prodan mintaszerű urbáriumkiadását sem, és az akkori körülmények között is megszerezte a Magyar Országos Levéltárban őrzött fogaraszöldi urbáriumok fénymásolatát.

Tanítványai bizonyára sok mindent tudnak mondani utódnevelő lendületéről és kitartásáról. Én csupán az 1980-as bukaresti történészkongresszushoz kapcsolódó emlékeimet eleveníteném fel. A kongresszus előtt két évvel kiderült, hogy az egyháztörténeti szekcióban kívánatos lesz a romániai szakemberek részvétele, ezért az ortodox egyház egy ökumenikus munkacsoportot hozott létre, amelyben a dilettáns egyháztörténész olténiai mitropolita viselte az elnöki tiszteletet, a szakmaiságot viszont Juhász István képviselte a lelkénként. Gondoskodott arról, hogy fia, Juhász András meg jómagam részt

vegyünk a bukaresti Antim monostorban tartott üléseken, én pedig előadást is tartottam Gellért csanádi püspökről. Elképzelhetik, hogy mindez mennyi tapasztalatszerzési lehetőséget jelentett egy pályakezdő fiatalember számára. Ilyen alapon tartom én is magamat – legutoljára, mint egy idétlent – Juhász István professzor tanítványának.

Sipos Gábor

Elhangzott 2015. december 3-án a Jézus Krisztus „kicsiny nyája” és a világ egyetemes történései című szimpóziumon, amelyet a Kolozsvári Protestáns Teológia Intézet és a hollandiai Juhász István Professzor Alapítvány szervezett a száz éve született d. dr. Juhász István (1915–1984) emlékére.

Sándor Fazakas (Hg.) – Georg Plasger (Hg.):
Geschichte erinnern als Auftrag der Versöhnung.
Theologische Reflexionen über Schuld und Vergebung.

Beiträge aus Ungarn, Deutschland und Österreich.

Neukirchener Theologie, Forschungen zur Reformierten Theologie, Bd. 5.

Neukirchener Verlagsgesellschaft, Neukirchen-Vluyn 2015. 208 old.

ISBN 978-3-7887-2973-8

A magyar és német református teológiai tanárok, tudományos munkatársak, illetve kutatók 2014. szeptember 4–7. között tartották meg Bereksárdon 4. konzultációjukat. Ez a tudományos eszmecsere 2003-ban indult Emdenben, a másodikra 2007-ben került sor Debrecenben, a harmadikra pedig 2012-ben szintén csak Emdenben. A 2014-es bereksárdói konferencia témája az emlékezés és megbékélés teológiai és társadalmi vetülete volt: *A történelemre való emlékezés mint a megbékélés feladata. Teológiai reflexiók bűnről és megbocsátásról.* A Fazakas Sándor (Debreceni Református Hittudományi Egyetem) és Georg Plasger (Siegeni Egyetem) rendszeres teológusai által szerkesztett könyv az itt elhangzott előadásokat tartalmazza.

A kötet 11 előadást foglal magában. Ebben nem csupán önmagukban és tudományos szempontból értékes

tanulmányokat találhatunk, hanem bepillantást nyerhetünk az európai teológiai és közéleti gondolkodás és a múlttal, történelemmel, bűnnel való szembenézés ma is aktív folyamatába és műhelymunkájába.

A kötetet és a mögötte álló eszmecserét minden túlzás nélkül lehet kortárs politikai teológiának nevezni, amely teológiai megvilágításba helyezi a 20. század történelmi eseményeit, az első világháborútól kezdve – beleértve a magyar történelem és kollektív emlékezet számára megkerülhetetlen Trianon-szindrómát –, a második világháborún, a náciizmuson és a „keleti blokk” kommunizmusán át, egészen az 1989-es rendszerváltozásokig az azt követő múlttal való szembenézéssel vagy éppen amnéziával is.

A 11 tanulmány erre a központi témára tekint: mit jelent a bűn és megbékélés szociális és történelmi kontextusban, illetve miként szólhat meg az egyház és a teológiai műftfeldolgozás a megbékélés ügyében? (Ld. Fazakas Sándor és Georg Plasger előszavát; V–VI. old.) Azonban a központi téma semmiképpen sem jelent egyoldalúságot. A bibliai analógiák éppen olyan súllyal vannak jelen a kötetben, mint a rendszeres teológiai reflexiók, viszont ugyanúgy megszólal benne az egyéni visszaemlékezés, az egyháztörténelmi tekintés és a pasztorálpszichológiai olvasat.

Michael Beintker (Münster) tanulmánya – *Was leistet Aufarbeitung der Vergangenheit? (Mit ergebnen a múlt feldolgozása?)* – a II. világháború után kettéosztott Németország megosztott emlékezetéből kiindulva vázolja fel a történelmi emlékezet és a múlt kettős olvasatát, és ezt állapítja meg az emlékezés és a múlt feldolgozásának technikájára és mechanizmusára nézve: „A feldolgozás nem *eldolgozás*, nem

lezárható folyamat, hanem éber és célzott emlékezés.” (4. old.) Formáját tekintve jogi, politikai és mentális szinten kell beszélni a múlt feldolgozásáról. A teológia és az egyház számára jelentős ez a kérdésfelvetés: „Létezhet-e valaha egy olyan hely a keresztyén gyülekezeten kívül, ahol emberek éppen azért identifikálódhatnak saját bűneikkel és bűnrészeségükkel, mert a megbocsátás ígérete megszakítja a bűnnel való azonosulást.” (7. old.) A múlt feldolgozása sok időt és türelmet vesz igénybe, amely hosszú távú tanulási folyamatként értelmezendő, és ezért nem szabad sikergörccs vagy sikernyomás alá helyezni.

A múlt feltárásának magyar vonatkozását *Fazakas Sándor* tanulmánya szóltatja meg: *Was leistet Aufarbeitung der Vergangenheit? (Mit ergebnen a múlt feldolgozása?)* Ami a magyar közéleti gondolkodást és teológiai diszkussziót illeti, az emlékezés szintjén nem vált mérvadóvá az 1989-es rendszerváltás, szemben például Trianon vagy az 1956-os forradalom emlékezetével, és ez nagymértékben befolyásolja a múlttal való szembenézés metodikáját. A tanulmány kitér a történelem-szemlélet és történelemértelmezés adta lehetőségekre, veszélyekre, illetve ezeknek filozófiai (Paul Ricœur), történelmi (Gyáni Gábor), valamint teológiai (Vályi Nagy Ervin, Heinz Eduard Tödt) olvasataira, és így szélesebb kontextusba helyezi a műftfeltárás kérdéskörét. A tanulmány felhívja a figyelmet az emlékezés-kultúra és a történelmi emlékezet politikai motívációira. Ezek a szelektív emlékezés veszélyét hordozzák magukban, és könnyen állíthatják az emlékezést a hatalompolitikai célok szolgálatába. Ahhoz, hogy az emlékezés valóban betöltse a maga etikai funkcióját, jó-

zanságra és mélyreható elemzésre van szükség.

A bécsi szisztematikus Ulrich H. J. Körtner *Geschichte erinnern – Beobachtungen zur österreichischen Perspektive (A történelem emlékezete – Észrevételek osztrák nézőponthoz)* című tanulmánya mindenekelőtt rövid egyháztörténeti áttekintést nyújt az osztrák protestantizmus és a 20. századi történelmi események kapcsolatáról, illetve annak későbbi recenzióiról és reflexióiról. Különösen értékes a tanulmány abból a szempontból, hogy megvilágítja az osztrák protestantizmus önértelmezését, amely szerint diaszpóra-egyházként, szinte identitásaként élte meg a reformáció és az ellenreformáció korára visszanyúló áldozatszerepét. Miután a szerző áttekinti, hogy milyen kapcsolat volt az osztrák protestáns egyházak és zsidóság között a náciizmus idején, illetve hogy a protestáns egyházak miként viszonyultak a demokráciához, következtetést von le a teológiai és egyházi emlékezés számára. Itt J. B. Metz „memoria passionis”-ára is alapozva jut arra a megállapításra, hogy az egyházaknak is szükségük van emlékezéskultúrákra.

A debreceni politológus Balogh László Levente tanulmánya – *Das Opfer als Deutungs- und Erinnerungsmuster in der ungarischen Erinnerungskultur von dem 19. Jahrhundert bis zur Gegenwart (Az áldozat mint értelmezési- és emlékezésminta a magyar emlékezéskultúrában a 19. századtól napjainkig)* – rávilágít a magyar történelmi ábrázolások és emlékművek szakralitására. Akár a mohácsi vész romantikus művészi, elsősorban festészeti, akár a Trianon-trauma köztéri szobor- és emlékmű-ábrázolásait vesszük figyelembe, egyhamar kitűnik, hogy ezek a megjelenítések gyakran krisztológiai motívumokat hordoznak magukban. Ez pedig a történelem val-

lósos értelmezésére, mitizálására s ugyanakkor a történelmi események apoteózisára utal, illetve arra is, hogy a magyar nemzet Krisztus szenvedésével hasonlíttja össze a kollektív szenvedéseit, újjáéledésének reményét pedig Krisztus feltámadására alapozza.

A kötetben négy biblikus tanulmány foglalkozik a szenvedés és emlékezés bibliai értelmezésével. Karasszon István (Budapest) tanulmánya – *Leidensgeschichte erinnern: Israel im Exil (Emlékezés a szenvedéstörténetre: Izráel fogságban)* – nemcsak bibliai szempontból és olvasatban tárgyalja a babiloni fogság teológiai értelmezését, hanem bizonyos pontokon párhuzamba állítja a közelmúlt kelet-közép-európai történelmi emlékezetével is. A tanulmány több ponton is kilép az ószövetségi diszciplína keretei közül, és a közelmúlt közép-kelet-európai politikai eseményeinek értelmezéséhez Isten haragjának kérdésfelvetésével, a babiloni fogság ószövetségi emlékezeteinek sokrétűségével mint a mai párhuzamos emlékezések előképével nyújt segítséget.

Az áldozat, szenvedés, történelmi katasztrófa, mártíromság, csoportidentitás ószövetségi értelmezéséről Thomas Naumann (Siegen) *Der leidende Gottesknecht als Erinnerungsfigur zur Bearbeitung katastrophaler Erfahrungen – eine Betrachtung zu Jes 52,13–53,12 (Isten szenvedő szolgája mint a katasztrófális tapasztalatok feldolgozásának emlékeztető figurája – az Ézs 52,13–53,12 magyarázata)* című tanulmányában olvashatunk. Az értelmezés itt sem marad a bibliai hermeneutika szintjén, hanem utal többek között a német történelemre és háborús teológiára, amikor Németország ellenségei által közrefogott szenvedőként értelmezte önmagát. Általános és nem csupán bibliai teológiai értelemben is nagyon megfontolandó a

következő, Tzvetan Todorovtól származó idézet: „Annak ellenére, hogy a senki sem szeret a jelenben áldozatnak lenni, mégis sokan szívesen tekintik magukat áldozatnak a múltban.” (98. old.)

A többolvasatú emlékezés teológiai súlypontjai jelennek meg Andreas Lindemann (Wuppertal, Bethel) *Die Passion Jesu als erinnerte Leidensgeschichte (Jézus passiója mint a szenvedéstörténet emlékezete)* című előadásban. Ő előbb Krisztus szinoptikus szenvedéstörténetét és annak páli értelmezését ismerteti, majd pedig a megbékélés összefüggésében szemléli Jézus szenvedését, halálát és feltámadását.

Peres Imre (Debrecen) a maga ekkléziológiai szempontból is figyelemreméltó tanulmányában – *Die Johannesapokalypse als erinnerte Leidensgeschichte (A jelenések könyve mint a szenvedéstörténet emlékezete)* – az őskeresztyénség egyházképét mutatja be. Az őskeresztyéneknek mindennapi tapasztalatként kellett szembenézniük a szenvedéssel és mártíromsággal. Jóllehet A jelenések könyvében megjelenő kis-ázsiai gyülekezetek konkrét történelmi események okozta traumákat hordoznak, és a korabeli történelmi viszonyok között kell értelmezniük a kollaborációt, illetve Krisztus királyi uralmát a császárkultusszal szemben, e bibliai könyv teológiai felismerései mégis mérvadóak lehetnek a közelmúlt történelmi eseményei és az ekkléziológiai orientálódás mai olvasata és kritikája számára.

A személyes emlékezés és annak pszichológiai értelmezési lehetőségei emelkednek ki Michael Welker (Heidelberg) *Geschichte erinnern – beilende und zerstörerische Formen der Erinnerung und des Gedächtnisses (A történelem emlékezete – az emlékezés és emlékezet gyógyító és pusztító formáiról)* című tanulmányából. A szerző az emlékezés és emlé-

kezetpluralitását emel ki, amikor hideg és forró, kollektív, kommunikatív és kulturális emlékezetről ír részletebben. Ez a tanulmány is azt emeli ki, hogy nem lehet csak és kizárólag egyfajta emlékezési sémáról beszélnünk, hanem mindig többféle olvasatok összessége adja az emlékezés „polifóniá”-ját, amelyben kiemelt szerepe van a kanonizált emlékezésnek, illetve az emlékezés kánonjának.

Az oldenburgi rendszeres teológiai professzor, Ulrike Link-Wieczorek *Wiedergutmachung statt Strafe? (Jóvátétel büntetés helyett?)* című írása Canterbury Anselmus satisfactioanából indul ki, a múltban elkövetett bűnök elégtételének kérdését vizsgálja. A dogmatörténetileg is izgalmas kiindulópont azonban nem áll meg a történelmi szinten, hanem segít eljutni az egyházkritikához, vagyis hogy miként árulta el a keresztényiség a bűnbocsánatot mint „felszabadító energiát”, illetve a közelmúlt és kortárs megbékélési folyamatok teológiai értékeléséhez, többek között a Harmadik Birodalom vagy az Apartheid-rezsim áldozataival szemben tanúsított vagy foganatosítandó jóvátételig.

A kötet pasztorálpszichológiai tanulmánnyal zárul, amely a bűn, megbékélés, múlttal való szembenézés gyakorlati hasznát és pasztorációs lehetőségét mutatja. Németh Dávid (Budapest) *Schuld und Vergebung im seelsorgerlichen Gespräch (Bűn és megbocsátás a lelkipálos beszélgetésben)* című írása nemcsak a pasztorálpszichológia gyógyító folyamatait ismerteti, hanem szélesebb teológiai horizonton értelmezi a bűnt, bűntudatot és vétket; valamint hangsúlyozza a különbségtétel többszintű metodikáját például a tettes és tette között. A tanulmány utolsó teológiai felismeréseinek egyike a kötet méltó zárszavának is beillik: szenvedett

és feltámadt Krisztus „mint sértett a kezdeményező, aki megbékélteti önmagával a világot” (197. old.).

A tanulmánykötet kiváló bizonyítéka és eklatáns példája annak, hogy a múlttal, a történelmi bűnökkel, a megbocsátással és megbékéléssel való foglalkozás nem csupán a teológiai akadémizmus szintjén releváns. Sőt! A teológiai felismeréseket éppen közéleti, társadalmi és politikai szinten kell(ene) hasznosítani és foganatosítani. Meg kell szólaltatni a megbékéléshez vezető út lehetőségeit. A szer-

zők különböző történelmi háttérének és kortárs politikai, illetve teológiai kontextusának ellenére is nagy egyetértés fedezhető fel abban a tekintetben, hogy a történelem emlékezetének igényét, a megbékélés szolgálatát sosem adhatja fel sem az egyház, sem pedig a teológia, mert ez nemcsak és kizárólag az ember ügye, hanem ugyanakkor Isten megbízatása az ember felé.

Kovács Krisztián